

Obr. 1 Podporučík Arkell (sedící) spolu se svým pozorovatelem, vojínem Staggem, v kokpitu letounu Bristol F.2B (foto © Imperial War Museums, HU 72656)

Anthony John Arkell – portrét

Jiřina Růžová

S osobností Anthonyho Johna Arkella jsem se setkala při shromaždování podkladů pro životopis egyptologa Jaroslava Černého a už tehdy mě Arkell velice zaujal. Hlavně tím, že byl jiný, než akademici bývají, záběr jeho aktivit je nesmírně různorodý. Působil jako důstojník letectva, komisař pro archeologii, univerzitní učitel a na sklonku života plnil poslání duchovního anglikánské církve. Navzdory těmto faktům o něm existuje jen málo pramenů, minimální počet fotografií a v naší zemi se o něm téměř nic neví.

Anthony John Arkell se narodil 29. července 1898 (ve stejném roce jako Jaroslav Černý) na faře v Hinxhillu v Kentu. Jeho otec byl duchovní, oba rodiče ho vedli ke křesťanské víře. Před 1. světovou válkou se mu podařilo získat rovnou dvě stipendia na prestižní univerzity v Británii (Bradfield College a Jodrell Scholarship – klasická studia na oxfordské Queen's College), v roce 1916 vstoupil do britského Královského leteckého sboru (angl. *Royal Flying Corps*; obr. 1 a 2), a proto byla jeho studia přerušena. V roce 1918 byl spolu se svým pozorovatelem Staggem vyznamenán válečným křížem poté, co sestřelil německý bombardér Gotha.

V roce 1920 Arkell učinil osudové rozhodnutí. Vstoupil do soudánských politických služeb (*Sudan Political Service*), kde začal pracovat jako zástupce oblastního komisaře v provincii Darfúr. Byl prvním archeologem působícím na plný úvazek v rámci soudánské památkové správy. Jako téměř renesanční osobnost se nechal podmanit pestrou škálou klimatu, zvyků, fauny, flóry, lidí, jazyků a památek této africké země; vše pro něj představovalo objekty hodné zkoumání. V roce 1925 se Arkell usadil v Dar Masalit, odkud se přesunul do Kosti a později do Sennaru. V Kosti se mu podařil husarský kousek: Odkryl ústředí soudánské zločinecké bandy, která obchodovala s otroky na hranici s Etiopií. Tento obchod byl po léta v rukou mocné ženy, kte-

rou její dodavatelé nazývali „královna Amna“. Tato „královna“ po léta unikala dosahu soudánské vlády, až Arkell ji nechal zavřít do vězení a docílil jejího odsouzení. Zajímavé bylo jeho konstatování, jak velice byl překvapen, když se z jeho protivníka, s nímž bojoval několik let, vyklubala malá tichá paní v jednoduché modré róbě. Osvobození otroci pocházeli většinou z vesnice Bení Šangul v Etiopii. Po svém osvobození si nepřáli vrátit se domů, a tak pro ně Arkell nechal vybudovat novou vesnici, kterou její obyvatelé nazývali *Awlad Arkell* nebo také *Bení Arkell* – „Synové/potomci Arkella“ (Shinnie 1981: 5–7). Za tuto humanitární činnost dostal v roce 1931 Řád Nilu 4. třídy. V roce 1932 byl Arkell jmenován úřadujícím guvernérem provincie Darfúr, v této funkci setrval do roku 1937. V průběhu let, která Arkell strávil v Darfúru, Kosti a Sennaru, přerostl jeho zájem o historii a archeologii v úplnou vášeň. O Arkelově osobním životě v této době se z dokumentů dozvíme jen to, že se v roce 1928 oženil s Dorothy Davidsonovou, s níž měl dvě děti, které po její smrti v roce 1945 nějakou dobu vychovával sám.

Od roku 1935 se v soudánských vládních kruzích hodně diskutovalo o nutnosti ustanovit post archeologa, který by organizoval národní správu památek, začal provádět systematický výzkum a naplánoval muzeum spravující pod-

statnou část předmětů získaných od začátku století. Část těchto předmětů byla vystavena souběžně v Gordon Memorial College a na chartúmské univerzitě, ale většina byla uložena v depozitářích. Velký vliv na jmenování Arkella do nově ustavené funkce komisaře pro archeologii a antropologii v roce 1938 měl sir Henry Newbold, který v letech 1938–1939 působil ve vysokých funkcích súdánské politické služby (*Sudan Political Service*). A tehdy projevil Arkell pozoruhodnou skromnost a zodpovědnost, když se rozhodl pro zvýšení své akademické kvalifikace. Ve velice krátké době získal v roce 1938 v Oxfordu diplom z antropologie a v roce 1939 pak hodnost bakaláře humanitních věd (B.Litt.) za práci o historii Darfúru publikovanou v *Sudan Notes and Records*. U sira Mortimera Wheelera se Arkell učil techniku archeologického výzkumu, po ukončení studií se vrátil do Súdánu.

Arkellova kariéra byla však přerušena ještě jednou, a to 2. světovou válkou, kdy v letech 1940–1944 vykonával funkci Chief Transport Officer (náčelník pro vojenskou dopravu) v Súdánu. Tato práce vyžadovala vysoké nasazení s velkou zodpovědností, ale naštěstí si Arkell v této době našel čas i k návštěvě některých archeologických lokalit. Navštívil například i pohoří Sabaloka, kde v současnosti pracuje archeologická expedice Českého egyptologického ústavu. Během jedné návštěvy okolí Meroe se mu podařilo najít bezpečné místo pro uložení nafty – ve velké jeskyni, kterou objevil východně od královských pyramid v místě zvaném Bedžrawíja.

Už před válkou začal mít Arkell na starosti i sbírky dvou muzeí: První byla sbírka památek shromážděná F. Addisonem, učitelem matematiky na Gordon College a výborným amatérským archeologem. Další sbírky byly tvořeny etnografickým materiálem z celého Súdánu získaným G. W. Grabhamem, vládním geologem, kterému se podařilo vybojovat od vlády pro účely muzea velký dům u Modrého Nilu v Chartúmu. Tyto původní sbírky vytvořily základnu pro obě budoucí chartúmská muzea – Národní muzeum Súdánu a Etnografické muzeum.

V roce 1941 Arkell podnikl cestu do Keni, kde začal jeho zájem o dobu kamennou. Tento zájem vyústil v roce 1949 v sérii publikací v rámci *Occasional Papers* pod názvem *The Old Stone Age in the Anglo-Egyptian Sudan* (Arkell 1949a).

Podrobný průzkum okolí Chartúmu probíhal v letech 1943–1944 a přinesl první doklady o tom, že lovci, sběrači a rybáři, jež toto místo obývali v době mezolitu, žili poměrně usedlým způsobem života a používali keramiku zdobenou nejčastěji motivem vlnovky (angl. *Wavy Line*), podle něhož byla nově objevená kultura zpočátku pojmenována. Výsledky a zjištění výzkumu Arkell publikoval v monografii nazvané *Early Khartoum*, tedy pod názvem, jenž se ujal a je pro súdánský mezolit používán dodnes (Arkell 1949b). V letech 1944–1950 Arkell řídil vykopávky v širším okolí Chartúmu, výsledky práce vždy neprodleně publikoval, a navíc cestoval s novými členy týmu s cílem přiblížit jim starověké památky země. Plánoval vystavit předměty uložené ve skladech tak, aby se s nimi obyvatelé Súdánu mohli seznámit, což bylo do té doby něco nevidaného. Kromě toho vydával časopis *Sudan Notes and Records*, do něhož sám již dříve přispíval články na nejrůznější témata: antropologická, archeologická a historická. Tyto výzkumy a publikování jejich výsledků financovala súdánská vláda.

Obr. 2 Podporučík Arkell se psem v náručí (foto © Imperial War Museums, HU 72666)

V roce 1944 vyhlásila britská vláda projekt rozvoje vyššího vzdělávání v anglicky mluvících zemích a v této souvislosti požádala Arkella o napsání memoranda o možnostech archeologického výzkumu v západní Africe. Z této studie vznikl článek publikovaný v časopisu *Antiquity* (Arkell 1944), jenž později posloužil jako výchozí zdroj informací při zakládání archeologického oddělení na univerzitě v Ghaně. V časopisu *Kush* vydávaném súdánskou památkovou správou dále publikoval materiál pocházející z výzkumu Agordatu v Eritrei (Arkell 1954).

V roce 1950 Arkell odešel ze služeb súdánské vlády a už se do Súdánu k velké lítosti svých přátel nevrátil. Zůstal činným jen jako poradce vlády do roku 1953. V roce 1949 byl jmenován lektorem egyptologie na University College v Londýně, od roku 1950 zde spolupracoval s Jaroslavem Černým, který se ve jmenování Arkella do této funkce osobně angažoval, protože ho znal jako vynikajícího organizátora a energického člověka. Arkell přednášel základy egyptologie: umění, architekturu a drobné starožitnosti Egypta, náboženství, egyptštinu všech stupňů² a dějiny egyptské civilizace. Černý byl za to velmi vděčen, protože jeho osobně nebavilo stále opakovat základní znalosti, mnohem raději diskutoval o egyptologických problémech s pokročilejšími studenty. Projevoval také o Arkella starost,

protože ten v té době sám pečoval o dvě nezletilé děti a jako lektor neměl dobrý plat. Naštěstí se Arkell v roce 1950 podruhé oženil s Joan Burnellovou, a tím vyřešil své rodinné problémy (Janssen 1992: 58–59). Bylo by jistě velmi zajímavé zabývat se obdobím spolupráce Černého a Arkella více do hloubky, ale mezi ohromným množstvím dochované korespondence v Griffith Institute v Oxfordu není ani jeden dopis zaslaný Arkellem Černému či naopak a ani jinde jsem se nesetkala s žádnou památkou, která by jejich spolupráci dokumentovala.

Arkell byl v téže době zároveň jmenován kurátorem Petrieho³ sbírky, která obsahovala i nálezy ze Súdánu. Tato sbírka dorazila z Egypta do Londýna už na začátku války v roce 1939, ale do konce 40. let zůstala část předmětů v 800 těžkých bednách. S jejich rozbalováním začal egyptolog Stephen R. K. Glanville,⁴ ale ten se nedostal příliš daleko. Na začátku války byly tyto předměty zabalené ve spěchu pouze s ohledem na bezpečnost, Arkell je za pomoci jednoho asistenta vybalil, roztřídil a poskytl jim „první pomoc“. V době velkého nedostatku peněz se mu podařilo získat prostředky na zakoupení nových krabic na zakázku. Třídění těchto sbírek se Arkell věnoval 14 let, vedle zmíněných prací i třetinu z těchto předmětů sám zkatalogizoval. Každý kousek vzal do ruky a porovnal ho se záznamy British School of Archaeology v Egyptě. Vedle těchto i fyzicky velmi náročných aktivit si Arkell našel čas na sepsání *A History of the Sudan: From the Earliest Times to 1821*, prvních ucelených dějin této země. Kniha vyšla v roce 1955 a ovlivnila celou generaci súdánských i zahraničních studentů. V roce 1955 získal Arkell vědeckou hodnost doktora humanitních věd (D.Litt.) od univerzity v Oxfordu.

V osobnosti Anthonyho Arkella se dobrodružná povaha spojovala s velkou aktivitou a zároveň odpovědností, což dokazuje i skutečnost, že se ve svých 59 letech přidal k vědecké expedici putující k jezeru Wanyanga, jež provedla též běžný průzkum v oblasti náhorní plošiny Ennedi a jihovýchodní části pohoří Tibesti v severním Čadu. Zpráva o objevech této expedice byla publikována v roce 1964 pod názvem *Wanyanga* (Arkell 1964).

V roce 1953 byl Arkell za léta výuky na vysokých školách jmenován mimořádným profesorem⁵ egyptologie na University College London. Pokračoval v práci učitele, badatele a reorganizátora Petrieho sbírky až do roku 1963, kdy odešel do důchodu. V jeho případě to ovšem znamenalo začít dělat něco jiného, konkrétně působit jako vikář anglikánské církve v Cuddingtonu a Dintonu, hrabství Buckinghamshire. Předtím absolvoval v roce 1960 krátký kurs na Cuddeston College a poté se stal knězem. Vrátil se tak na konci života k profesi svého otce, jehož křesťanskou inspiraci a příklad vždy respektoval. Věnoval se ovšem plně nejen pastorálním povinnostem, ale zůstal v kontaktu i se svými kolegy archeology, například napsal článek pro 1. mezinárodní konferenci merojských studií v Berlíně, konanou v roce 1972. Sám se této konferenci nemohl zúčastnit, nicméně jeho kolegové chápali, že se zcela realizuje coby kněz. Bylo tomu tak, Arkell se díky své přátelské, chápající povaze stal středem společnosti v obou vesnicích, kde působil. Na konci života se přestěhoval do Little Baddow v Essexu. Zde zemřel 26. února 1979.

Anthony Arkell, i když působil v mnoha rolích – egyptologa, duchovního a archeologa –, se asi nejvíc zasloužil

o pokrok v oblasti archeologie a historie Súdánu. Prezident Súdánské demokratické republiky vyznamenal Arkella posmrtně Zlatým řádem věd, filozofie a umění.

Poznámky:

- 1 Reverend John Norris Arkell, Eleanor Jessy Buntingová.
- 2 Nejstarší egyptština, klasická egyptština, novoegyptština a koptština.
- 3 Petrie, William Matthew Flinders (sir) (1853–1942), britský egyptolog.
- 4 Glanville, Stephen R. K. (1900–1956), britský egyptolog.
- 5 Reader (docent nebo mimořádný profesor).

Výběrová bibliografie Anthonyho Arkella:

- 1947 „Early Khartoum“, *Antiquity* 21, s. 172–181.
- 1949a *The Old Stone Age in the Anglo-Egyptian Sudan*, Khartoum: Sudan Antiquities Service.
- 1949b *Early Khartoum. An account of the excavations of an early occupation site carried out by the Sudan Government Antiquities Service in 1944–5*, London: Oxford University Press.
- 1953a *Shaheinab. An account of the excavation of a Neolithic occupation site carried out for the Sudan Antiquities Service in 1949–50*, London: Oxford University Press.
- 1953b „The Sudan origin of predynastic black incised pottery“, *Journal of Egyptian Archaeology* 39, s. 76–79.
- 1954 „Four occupation sites at Agordat“, *Kush* 2, s. 33–62.
- 1957 „Khartoum’s part in the development of the Neolithic“, *Kush* 5, s. 8–12.
- 1959 „Early Shipping in Egypt“, *Antiquity* 33, s. 52–53.
- 1961 *A History of the Sudan: From the Earliest Times to 1821*, London: Athlone Press (2. vydání).
- 1964 *Wanyanga and an archaeological reconnaissance of the South-West Libyan Desert. The British Ennedi Expedition, 1957*, London: Oxford University Press.
- 1969 „Review of Wendorf *The Prehistory of Nubia*“, *Journal of African History* 10, s. 487–489.
- 1972 „Dotted wavy-line pottery in African Prehistory“, *Antiquity* 46, s. 221–222.
- Arkell, A. J. – Ucko, P. J.: 1965 „Review of Predynastic Development in the Nile Valley“, *Current Anthropology* 6, s. 145–166.

Literatura:

- Bierbrier, Morris L.: 2012 *Who Was Who in Egyptology*, London: Egypt Exploration Society.
- Janssen, Rosalind: 1992 *The First Hundred Years Egyptology at University College London 1892–1992*, London: University College London.
- Shinnie, Peter L.: 1981 „A. J. Arkell 1898–1980“, *Zeitschrift für Ägyptische Sprache und Altertumskunde* 108, s. 5–7.
- Smith, Harry S.: 1981 „The Reverend Dr Anthony Arkell“, *The Journal of Egyptian Archaeology* 67, s. 143–148.

Internetové zdroje:

- School of Oriental and African Studies, <http://www.aim25.ac.uk/cats/19/88.htm>.
- Encyclopaedia Britannica, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/34928/Anthony-John-Arkell>.

Jiřina Růžová (jirina.ruzova@ff.cuni.cz)

Český egyptologický ústav, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze